

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et privat special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Støt Slægtsforskernes Bibliotek – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug. Videre publicering og distribution uden for husstanden er ulovlig.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydske

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD:

Troels Fink: Sker der forsømmelser i Nordslesvig?
Jes Christiansen: Landsdelens erhvervsmæssige forhold
Tage Christiansen: Georg Zoega
Glimt fra svundne tider

Sønderjydske månedsskrifts ekspedition: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz adresse er: Chr. Paulsen skolen, Flensborg

Sker der forsømmelser i Nordslesvig?

Af Troels Fink

Der afholdtes i efteråret et diskussionsmøde i Aabenraa om sønderjydske emner. Vi har fået lov at bringe professor Troels Finks indledning.

I Sønderjyllands historie har man i visse perioder kunnet tale om de forspildte chancer, mens man idag skal drøfte, om der er opgaver, som forsømmes. Der er den afgørende forskel, at en forspildt chance aldrig kommer igen, medens det forsømte kan indhentes. Det er da også mere frugtbart at diskutere eventuelle forsømmelser end spildte chancer; dog vil jeg gerne give et lille hjertesuk over en forspildt chance, som rigtignok ikke er af afgørende betydning, men dog kunne have været af betydning for en drøftelse, som den idag: Man lod i 1920 chancen gå fra sig til at optage en film af dagliglivet i denne landsdel. En sådan film ville have dannet den bedst tænkelige baggrund for at vurdere den rige udvikling, der har fundet sted siden genforeningen. Man ville have set de forsømte bygninger, de miserable banegårde og sporanlæg, men ville have genoplevet elendige landeveje, og kameraet kunne have kigget ind i halvtomme stalde og vist de små afgrøder på markerne. Man ville en vinterdag have set Tønder by ligge i et vældigt oversvømmet område, og hvor nu de nye bykvarterer rejser sig i købstæderne var der dengang kolonihaver eller åbne marker, og hvor nu de udstykkede småbrug præger landskabet, så man dengang de store domænegårdsmarker. Det er ikke her nødvendigt at gennemgå de store fremskridt i enkeltheder. Lad os blot konstatere, der er oprettet over 2000 nye landbrug, der er anlagt et helt nyt vejssystem, de gamle amtsbaner er afløst af rutebiler, havnene er moderniseret, landsdelen er forsynet med slagterier; mejerierne er moderniseret og rationaliseret, højskoler og efterskoler er oprettet i stort tal, folkeskolerne på landet er snart udbygget efter lovens forskrifter, og landsdelen er passende forsynet med forsamlingshuse, det vil sige det sted, hvor det næsten trænges mest, nemlig i Tinglev, har man det ikke. Det forekommer temmelig uforståeligt, at det ikke er lykkedes at løse denne op-

Landevejen Tønder—Sød for afvandingen.

gave. Tinglev er imidlertid en undtagelse. Denne almene baggrund har jeg kun ønsket at ride op, fordi man ikke kan diskutere, om aktuelle opgaver i Nordslesvig forsømmes uden at fremhæve de talrige opgaver, der er taget op og løst. Vi står ikke på bar bund, tværtimod; Nordslesvig er økonomisk inde i en iøjnefaldende udvikling, det er snarere problemet, om denne udvikling forløber hensigtsmæssigt nok, eller om enkelte sider udvikles kraftigere på andres bekostning. At enkelte specielle opgaver forsømmes, det vil selvfølgelig altid være tilfældet. Der vil altid være nok at tage fat på. Enkelthederne må blot ikke overskygge helheden, lige så lidt som ansvaret må lægges for langt bort. Et par almindelige ord om ansvaret kan også være på sin plads.

Når spørgsmålet er stillet, sker der forsømmelser i Nordslesvig, kan man enten tænke på, om statsmyndighederne eller det offentlige i det hele forsømmer opgaver i Nordslesvig, eventuelt til fordel for opgaver andetsteds, eller om Nordslesvigerne selv forsømmer deres naturlige opgaver. Hvor det gælder opgaver, der kræver lovgivningsmagts medvirkning, og bevillinger fra statskassen, kan man rette blikket mod Christiansborg og imod Slotsholmen, men der er også opgaver, som den nordslesvigske befolkning selv må klare. Det er i al fald aldrig godt udelukkende at rette kritikken udadtil, den må også rettes indad. Og nordslesvigerne må ikke glemme helheden. Det er godt at have blikket åbent både for det fælles og det særlige. — Vi har almene, fællesdanske problemer, der vedrører os som danske stats-

borgere, og som vi uanset bopæl må interessere os for, og vi har særlige problemer som er denne landsdels egne. Det ligger imidlertid sådan, at løsningen af fællesdanske problemer udmærket kan gennemføres på en måde, hvorved de særlige interesser i grænselandet tjenes. Jeg anser det for et hovedproblem at drøfte: hvorledes de udviklings-tendenser, der præger dansk samfundsliv som helhed, kan tilpasses til de særlige forudsætninger og behov i Nordslesvig. Ser man på landsdelens særlige behov må man betragte de specielle vilkår, der adskiller Nordslesvig fra den øvrige del af landet. Det specielle nordslesvigske består deri, at Nordslesvig er den eneste egn i landet, der støder umiddelbart op til en grænse til et andet land, at det er den eneste danske egn, der har et nationalt mindretalsproblem, at landsdelen har en særlig historisk udvikling. Nordslesvigs særlige forhold har imidlertid skiftet karakter siden den anden verdenskrig. Før den tid stod vi med en grænse, der ikke var formelt anerkendt af det tyske rige, og som var heftigt anfægtet af det tyske mindretal, og vi var endnu midt i den historiske tradition, der var formet af den national-politiske kamp. Grænsens styrke lå alene i det sindelag, som befolkningen her kunne og ville lægge for dagen. Tilværelsen var en permanent folkeafstemning, og som følge deraf ladet med spænding, d. v. s. angst og bekymring ved at se de vældige kræfter, der stod til rådighed for det styre, der var os fremmed og fjendtlig, og samtidig krævede situationen en sejr og urokkelig vilje til indsats, så vidt afgørelsen beroede på os.

Det er nu helt anderledes. Grænsen er ikke anfægtet, det tyske mindretal ønsker at leve som tysksindede danske borgere, og for de flestes vedkommende ønsker de et positivt forhold til den danske stat. Vi kan måske en dag opleve, at hjemmetyskerne erklærer sig som „Hans Majestæts loyale tyske mindretal“. Hvis dette bliver hjemmetyskernes linie, har vi ingen særlige politiske krav at stille til dem. Fortiden derimod skiller, og vil nok gøre det længe endnu, men vejen fremover synes jævnet og banet til større forståelse. Dette er den generelle linie. Men går vi i enkeltheder, så må vi naturligvis mærke os, at der er dele af vor landsdel, hvor det nationale styrkeforhold er sådan, at den danske befolkning stadig må være vågen og energisk for at hævde positionerne. Rigtig nok er de sogne, hvor problemerne er brændende blevet færre, men i de sogne, hvor danskheden står svagest, er der grund til stadig agtpågivenhed.

Medens vi før 1945 kunne tale om den truede eller den skæve firkant, så kan vi i dag snarere tale om det udsatte grænsebælte. Til den skæve firkant regnede man godt 30 sogne; til det udsatte grænsebælte vil jeg kun regne ca. 10 sogne fra Tinglev i øst til Højer i vest. Her er stadigvæk en relativ stor del af jorden på tysk hånd, og befolkningsudviklingen er ikke gunstig, set fra vort synspunkt; men der er også andre vanskeligheder. Det kniber alvorligt med at få lærerkræfter til skolerne i disse strøg og i Tønder amt i

det hele. Det kan gøre en meget ondt at læse om, hvor stor lærermanglen er netop i dette amt. Når så mange udmærkede danske lærere kan se en stor opgave i at tjene det danske skolevæsen i Sydslesvig, — og det er en imponerende indsats, de har gjort, — så ville det være glædeligt, om det blev erkendt som en anden stor og betydningsfuld national opgave at være lærer i det udsatte grænsebælte. For en del af de lærere i Sydslesvig, der nu afløses af unge kræfter fra Sydslesvig selv, ville det være en god placering at komme til grænsebæltet, hvorfra forbindelsen sydover let lader sig opretholde, samtidig med at den nationalt betydningsfulde gerning kan røgtes. Ansvar for lærermanglen i Tønder amt, kan man vist ikke give en speciel adresse, men at der er noget galt, siger sig selv. God besættelse af alle lærerposter ville styrke det nationalt-folkelige arbejde i grænsesognene yderligere. Den indsats, der gøres, skal ikke underkendes, og det skal fremhæves at Sprogforeningen har taget et særligt initiativ her, men befolkningsforholdene i grænseegnen og i det hele taget i den vestlige del af Nordslesvig er utilfredsstillende. Egnen virker tilsyneladende i sig selv ikke dragende; hos adskillige finder man en trang til at søge til mildere egne. Dertil kommer det almindelige fænomen, at landbruget skyder en stor arbejdskraft fra sig som følge af mekaniseringen. Men der *kan* gøres en indsats for at gøre klimaet både økonomisk og kulturelt noget mildere. Man kan se det i nogle sogne, f. eks. Nørre Løgum sogn. Her har udstykningen og bosættelsen været så intens, at den almindelige stagnation i folketallet har kunnet modvirkes. Fremtiden behøver ikke at tegnes i dystre og mørke farver. Der er muligheder for tilgang af folk, og der er plads til dem. I den kommende tid vil man opleve en stærk tilgang af unge årgange i det danske samfund. Arbejdsmarkedskommissionen beskæftiger sig indgående med de store årganges problemer og spekulerer på, hvor vi skal gøre af dem. Hernede fra kan der gives det svar, at der er plads til en del af de store årgange i det vestlige Sønderjylland. Det er en af de vigtigste, men tillige en af de naturligste opgaver at lade Sønderjylland få sin passende andel af de store årgange; en passende andel vil sige dem, der er plads til, og der er plads til mange. Den opgave, der derfor melder sig med særlig stor styrke, er at forberede placeringen af ungdom i Sønderjylland. Så vidt jeg kan overskue situationen, forsømmes denne opgave ikke. I Tønder amt har man kortlagt de områder, der trænger til grundforbedring, vejanlæg, elektricitetsforsyning m. m. for at gøres udstykningsmodne, og adskillige steder er arbejdet igang. Arbejdet kan måske intensiveres og bør måske intensiveres, men i en periode, hvor arbejdsløsheden ikke er trykkende stor, vil det være vanskeligt at frigøre større midler, når man tager rigets valutasituation i betragtning. Vigtigt er det imidlertid, at alt er vel forberedt til det øjeblik, da der er ledig arbejdskraft og en ungdom, der presser på for at få plads eller virkefelt. Tønderegnet giver de store muligheder, både i gestegnene, og i marsken. Forberedelserne til en

rationel udnyttelse af marsken er også i fuld gang ved marskkommissionens arbejde; og landøkonomisk har det lige været taget op igen, ligesom ind-digningsarbejder vil kunne påbegyndes med kort varsel, når formaliteterne først er bragt i orden. På de jyske heder vil der derimod ikke være plads til mange flere; trykket vil ganske naturligt kunne lægges sydover. Et alment dansk krav om plads og et særligt sønderjysk behov for øget befolkning kan her naturligt afpasses efter hinanden. Om denne opgave at lede en del af befolkningsoverskuddet ned i vore egne, også kan gennemføres ved en øget industrialisering af Sønderjylland er et andet spørgsmål. Der foregår for tiden særlig på Als og i Sønderborg en stærk udbygning af industrielle anlæg, men det medfører tillige alvorlige problemer med at skaffe boliger, skoler og andre offentlige institutioner i takt med udbygningen. Denne udvikling er som helhed meget glædelig, men den afhænger af enkeltpersoners fremsyn og dygtighed. Udviklingen viser, at industri udmærket kan trives her; men en sådan udvikling bør i al fald ikke kunstigt forceres. Man kunne have ønsket, at de beskæftigelsesmuligheder, som Danfoss-virksomheden byder på, var bedre fordelt, men det er kun et fromt ønske over for den kendsgerning, at denne meget store virksomhed nu ligger i et fjernt, men smukt hjørne af landsdelen. Medens man for det sydvestlige Sønderjyllands vedkommende kan foreslå en vis dirigering af investering og bosættelse, er det for den østlige dels vedkommende næppe formålstjenligt.

Industrialiseringen på Als og ved Sønderborg er ikke betinget af de store virksomheders beliggenhed i denne landsdel; de kunne ligge et hvilket som helst sted i landet, men de er på den anden side gode beviser for, at vilkårene her kan være lige så gode som andetsteds.

Fra det almene vil jeg gerne gå over til det specielt sønderjydske eller nordslesvigske, for så vidt som det er betinget af forholdet til vore tyske naboer, af beliggenheden ved grænsen og af landsdelens historiske tradition, og jeg kommer dermed til politiske og kulturelle opgaver. Forholdet til vore hjemmetyske naboer er forhåbentlig med København-erklæringen af marts 1955 bragt ind i et holdbart spor. Vel kan vi spore to retninger inden for mindretallet, men den kreds, der vil på talefod med os, er i al fald større, end den tidligere var. Forholdet til mindretallet skal ikke sættes i centrum her. Der er mere anledning til at se på de forhold, der er betinget af beliggenheden ved grænsen og af landsdelens historiske udvikling. Nordslesvig står dermed over for kulturelle opgaver, som det ikke kan afvise, med mindre alt særpræg ønskes udvisket.

De kulturelle forhold, som nærheden ved grænsen lægger det nær at interessere sig for, er dels støtten til de danske i Sydslesvig, dels interessen for den udvikling, der finder sted i vort naboland, specielt den del af Tyskland, der ligger os nærmest, landet Slesvig-Holsten.

Hvad støtten til de danske syd for grænsen angår, forekommer arbejdet

mig at være i god gænge. Der er talrige forbindelser over grænsen. De store nationale foreninger har helt eller delvis taget opgaver op i syd; det er her som på andre områder et spørgsmål om lidt mere eller lidt mindre, ikke et spørgsmål om et enten-eller.

Det ville imidlertid være noget nyt, hvis man mere principielt gav sig til i denne landsdel at interessere sig for udviklingen i Tyskland, især i den del, der er os nærmest. Nordslesvig kunne ligesom få et vindue mod syd. Der har været talt meget i tidens løb om front og bro, og der ligger meget rigtigt i denne problemstilling. Det, der foresvæver mig, er imidlertid hverken bestemt af front eller bro, men simpelthen af aktiv og vågen interesse.

I de tider, hvor alvorlige farer truede os fra syd, blev der hejst faresignal i Nordslesvig, og man måtte ganske naturligt specielt holde øje med de farlige momenter og råbe vagt i gevær. I så henseende har de danske i Nordslesvig aldrig forsømt deres opgave. Men tiderne er blevet andre, dog ikke sådan, at man kan proklamere broen som det alene rigtige og ønskelige. Man kan derimod som en nødvendig opgave i tiden hævde det synspunkt, at vi trænger til rolig, nøgtern, interessant og ganske upolemisk orientering om, hvordan vore naboer indretter sig på det nye grundlag, en principiel orientering om, hvad de sysler med, hvilke udviklingslinier, der synes at tegne sig både politisk og kulturelt.

Det ville være ønskeligt for os at få en grundig præsentation både af problemer og personer. Især for den historiske videnskabs vedkommende er bred orientering af interesse; eftersom historikerne i Danmark og i Slesvig-Holsten bevæger sig på samme kildegrundlag.

Opgaven kan ikke løses fra tysk side, den må løses af os selv. Jeg følger med interesse, hvad der står i „Der Nordschleswiger“, og jeg vil for mit vedkommende fremhæve, at den reportage, redaktør Ernst Siegfried Hansen bringer fra København, er meget klar og oplysende. Noget lignende findes ikke den modsatte vej; ej heller i „Der Nordschleswiger“. Opgaven må gribes ret specielt an og stoffet lægges tilrette; fordi man i Nordslesvig ikke umiddelbart vil kunne følge med i det, der sker syd for grænsen i videre forstand. Man kan ikke finde noget organ, hvor det, der har relevans for os som naboer, er samlet på overskuelig vis. Pressen er ifølge sin natur bundet til det aktuelle, og den bringer da også mange aktuelle efterretninger, men netop hensynet til aktualiteten efterlader et sporadisk og usammenhængende indtryk hos læseren. En orientering kræver også af sproglige grunde en formidling. Kendskabet til tysk sprog er blandt unge langt mindre udbredt end blandt ældre, og unge har derfor ikke glæde af stof, der ikke er oversat og lagt til rette. Hvordan en sådan opgave på praktisk måde kan løses, behøver ikke at drøftes nu. I første omgang er det nok at tale om opgaven som sådan. Når jeg her især har fremhævet det ønskelige i at følge den almene udvikling syd for grænsen, må det ikke opfattes så-

ledes, at der deri ligger nogen underkendelse af det værdifulde i en god og nær forbindelse mellem danske nordslesvigere og danske sydslesvigere. Tværtimod. Det er en nærliggende opgave gennem fadderskaber og ved andre forbindelser med de dansksindede syd for grænsen at uddybe kontakten og yde støtte til dem, der under de givne vilkår ønsker at leve på et dansk kulturgrundlag. Det vil være berigende for nordslesvigerne selv at have denne kontakt. Men de danske i Sydslesvig må naturligt stå i en kampstilling, der ikke altid gør det let at holde øjet åbent for den almene udvikling i landet Slesvig-Holsten.

Det nordslesvigske særpræg er, som jeg nævnte før, fortrinsvis bestemt af landets historiske udvikling. Der er ikke her grund til at dvæle ved den, men det er stadig en opgave at holde bevidstheden om denne særlige udvikling levende, og der er stadig spørgsmål, som folk fra alle egne af landsdelen kan have interesse af at drøfte med hinanden. Det går ikke af sig selv mere. De foreninger, der omslutter hele Nordslesvig, Sprogforeningen, Skoleforeningen og Danske Samfund samler ikke længere den store tilslutning til deres møder. Der er grunde nok, der forklarer dette. Der gøres af Historisk Samfund for Sønderjylland et meget fortjenstfuldt arbejde for at holde den historiske bevidsthed levende, og denne forening har da også sammenlignet med tilsvarende foreninger i den øvrige del af Danmark god tilslutning. Men det vil være rimeligt at lade den nordslesvigske fællesskabsfølelse få et endnu bredere grundlag. Det bliver før eller senere et problem at slå de nationale foreninger sammen til en stor samlet national forening for landsdelen. Spørgsmålet er ikke aktuelt nu, men før eller senere vil det blive det. Lige så rigtigt som det var før 1939 at marchere særskilt og slå samlet, ligeså rigtigt vil det være nu at forene kræfterne. Hver af foreningerne møder med sine forudsætninger og traditioner, men takket være udviklingen er deres arbejdsområder blevet mindre i omfang. Jeg skal være den sidste til at beklage denne udvikling, som udtrykt med andre ord er det samme som, at genforeningen nu er ved at være fuldbyrdet. De opgaver, der er tilbage, vil én forening have mulighed for at løse samtidig med, at den kan hjælpe med til at holde bevidstheden om landsdelens gamle fællesskab levende og således give værdierne videre til kommende slægter. Det skal ikke påstås, at der her er en opgave som forsømmes, men det skal fremhæves, at tiden nu er inde til at begynde at forberede dens løsning.

Sammenfattende vil jeg gerne sige følgende:

Vi bør være vågne over for opgaverne, og hervedfra gøre opmærksom på de problemer, statsmagten må medvirke til at løse, men der skal være fornuft i forslagene, således at almene udviklingslinier tilpasses det særlige behov og de særlige muligheder, der ligger i landsdelen her. Men lige så energisk og lige så vågent må blikket rettes mod de opgaver, som det er nordslesvignerens egen sag at løse. Der er tradition for, at befolkningen her

er initiativrig og ansvarsbevidst. Denne tradition skal gerne holdes levende, også hvor det idag gælder forenkling og tilpasning til en ny tids forhold. Ja, til syvende og sidst kan vi vist fastslå, at det er nordslesvigerens egen skyld, hvis opgaver i Nordslesvig forsømmes. Det er bedre at søge ansvaret i det nære end i det fjerne.

Når vi så står over for opgavernes løsning vil jeg gerne minde om et gammelt ord, jeg engang har læst:

Gud give os *humør* til at acceptere de forhold, der ikke kan laves om på, og *mod* til at løse de opgaver, der lader sig løse, og *visdom* til at skelne derimellem.

Landsdelens erhvervsmæssige forhold

Af Jes Christiansen.

Ved samme møde bragte direktør Jes Christiansen et interessant talmateriale, som vi velvilligt har fået stillet til rådighed. *Red.*

De sønderjydske amter omfatter ialt 3883 km² eller ca. 9 % af hele landet. Sønderjylland havde ved folketællingen 7. november 1950 205.167 indbyggere eller ca. 5 % af hele Danmarks befolkning. De sønderjydske amter er således væsentlig tyndere befolket end landet som helhed:

Sønderjylland	53	indb. pr. km ²
hele landet	100	—
Tønder amt	32	—
Åbenrå amt	59	—
Haderslev amt	61	—
Sønderborg amt	106	—
Ribe amt	57	—
Randers amt	68	—
Vejle amt	86	—
Ringkøbing amt	40	—

Befolkningstilvækst.

I årene 1945—50 er den sønderjydske befolkning kun vokset 2,6 % mod 5,8 % for landet som helhed.

Tilvækstprocenten for de enkelte sønderjydske amter: Tønder 0,7 %, Åbenrå 1,4 %, Haderslev 2,4 %, Sønderborg 5,8 %; der er således tale om, at uligheden i befolkningstæthed er stadig stigende.

Årsagen til den forholdsvis ringe befolkningstilvækst: at vi ikke i årene, der er gået, har haft de nødvendige erhvervsmuligheder, der kunne betinge en større befolkningstilvækst. — Der er således tale om en afvandring fra landsdelen. Eksempel: af et fødselsoverskud i Tønder amt i årene 1944—53 på 5397 fremkom kun en befolkningstilvækst på 2294. Tilsvarende har tendensen været i de andre amter, undtagen Sønderborg amt, der af et fødselsoverskud på 5087 har haft en befolkningstilvækst på 4397 — altså dog en tilbagegang.

Ikke alene stiger befolkningstallet mindre end for landet som helhed — den ovenfor viste udvikling — men befolkningens sammensætning efter alder undergår ligeledes en skæv udvikling, idet den procentvise befolkning i produktiv alder formindskes.

Aldersfordeling.

Sønderjylland havde i 1945 63,7 % af befolkningen i den produktive alder (15—64 år). Vejle amt havde 64,9 %. De sønderjydske byer havde følgende aldersfordeling:

	Haderslev	Åbenrå	Sønderborg	Tønder
under 15 år	24,5 %	25,0 %	25,0 %	25,2 %
15—50 år	51,6 %	55,6 %	54,7 %	54,5 %
50—65 år	13,6 %	11,7 %	12,7 %	13,0 %
over 65 år	10,1 %	7,7 %	7,6 %	7,3 %
produktiv alder 15—64 år	65,4 %	67,3 %	67,4 %	67,5 %

	Provinsen (1945)	Hovedstaden (1945)
under 15 år	23,5 %	19,5 %
15—50 år	53,7 %	55,3 %
50—65 år	14,4 %	16,2 %
over 65 år	8,4 %	8,8 %
produktiv alder 15—64 år	68,1 %	71,5 %

Industri, håndværk og handel.

I de sønderjydske amter fandtes i 1948 5700 industri- og håndværksvirksomheder og 2300 handelsvirksomheder. Disse beskæftigede ialt henholdsvis 23.200 og 6.100 personer eller henholdsvis 11,3 % og 3,0 % af befolkningstallet (mod henholdsvis 16,0 % og 3,4 % for hele landet). Industri- og håndværksvirksomheder, navnlig industri, findes i Sønderborg og Haderslev amter.

I 1925 fandtes 5 virksomheder med over 100 beskæftigede, med ialt 900 ansatte (deraf 2 i jord- og betonbranchen); 1948 var antallet af virksom-

heder med over 100 beskæftigede steget til 14, et antal, der siden er steget (Freudenthal, Hydor, Br. Müller); samlet personale i de 14 virksomheder ca. 3400. 1948 fordelte virksomheder og personel sig på de enkelte brancher således:

Erhvervsgruppe	Antal virksomheder		Antal personel			
	1925	1948	1925	%	1948	%
Nærings- og nydelsesm.	962	990	2836	19,6	4329	18,6
Tekstilindustrien	46	45	427	2,9	1576	6,8
Beklædningsm.	505	905	775	5,3	1926	8,3
Jordarbejde og bygn.	1047	1215	3941	27,2	4849	20,9
Trævareindustri	683	456	1468	10,1	1584	6,8
Læder-, lædervareind.	476	72	638	4,4	126	0,5
Sten-, ler-, glasind.	82	122	1166	8,1	1165	5,0
Metalindustrien	950	1183	2229	15,4	4982	21,5
Kemisk o. l. industri	85	74	458	3,2	457	2,0
Papirindustri	76	67	224	1,5	589	2,5
Soigneringsindustri	164	475	314	2,2	1050	4,5
El-, gas- og vandværk		53			539	2,3
Ialt	5076	5667	14476	100	23172	100

Det fremgår af tabellen, at størsteparten var beskæftiget i de lokalt betonedede erhverv — nærings- og nydelsesmiddelbranchen og jordarbejde og byggeindustri, ligesom størsteparten af de i metalindustrien beskæftigede arbejdede for det lokale marked, idet en stor part var beskæftiget hos smede- og maskinbyggere, et forhold der i de sidste år er væsentligt ændret med eksportvirksomheder som: Danfoss, Freudenthal, Hydor, Brdr. Gram.

Indkomst og formue, 1953—54.

Såvel indkomst som formue pr. skatteyder ligger lavere i de sønderjydske amter end i landet som helhed. Dette gælder særlig Tønder amt, hvor den skattepligtige gennemsnitlige indkomst var ca. 4800 kr. mod ca. 5200 kr. i de øvrige sønderjydske amter og 6100 kr. for hele landet. Formuen pr. formueskatteyder lå i Tønder amt på 48.100 kr. mod 58.400 kr. i de øvrige sønderjydske amter og 70.000 kr. for hele landet.

Ovenanførte er et udtryk for, at landsdelen fortsat er kapitalfattigt — undersøgelser viser ligeledes, at indskud i bank og sparekasse pr. indbygger i Sønderjylland er mindre end gennemsnittet for det øvrige land.

Et forhold, der ikke er uden betydning, når man gerne ser landsdelens erhvervsliv udvikle sig.

De store årgange og lærlingeuddannelse.

Den stigning i fødslerne, der fandt sted i 1940'erne har medført, at et øget antal unge i de kommende år skal opuges i erhvervslivet — det større antal unge for Sønderjyllands vedkommende kan anslås til ca. 7000 fra fødselskuld 1942—46.

Lærlingeuddannelse i større udstrækning skaber muligheder for varig beskæftigelse i landsdelen, hvis vi ikke i årene fremover skal se en fortsat afvandring fra landsdelen eller større arbejdsløshed for de ufaglærte arbejdere.

Et meget vigtigt spørgsmål for udvikling af erhvervsvirksomheder er den størst mulige uddannelse af lærlinge, da en faglært arbejder lettere finder beskæftigelse end en ufaglært. Indtil vi har udbygget vor industri, må vi desværre se på, at ungdommen med den gode uddannelse forlader landsdelen, og den uddannelse, de har fået, har økonomisk belastet landsdelen, men dog mindre end en større arbejdsløshed ville have gjort.

Vi må fortsat give vore unge en god uddannelse og håbe på, at en passende del af de bedste efter endt uddannelse kommer tilbage til landsdelen for at sætte nye virksomheder i gang eller danne kernen i de større virksomheder, vi har.

I forhold til befolkningstallet havde Sønderjylland i 1951—52 354 lærlinge flere end gennemsnittet betinger eller 15,9 %.

Fortegnelse over håndværkerlærlingenes fordeling efter fag ved de tekniske skoler i 1951—53 for hele landet og for de sønderjydske amter.

	I Hele landet	II Sønder- jylland	III Sønderjylland forventet i. f. t. befolkningstal.		
			+	÷	diff.
Automekanikere	2617	157	125	32	
Bådebyggere o. l.	602	4	29		25
Bagere og konditore	1336	175	64	111	
Billed- og stenhuggere	35	3	2	1	
Blikkenslagere	1202	54	58		4
Bogbindere	229	6	11		5
Bødkere	24	1	1		
Elektrikere	2990	144	143	1	
Elektromekanikere	888	17	43		26
Formere og models.	314	3	15		12
Frisører	2135	120	102	18	
Gartnere	897	47	44	3	

	I Hele landet	II Sønder- jylland	III Sønderjylland forventet i. f. t. befolkningstal.			
			+	÷	diff.	
Glarmestre	129	7	6	1		
Guld- og sølvsmede	279	9	13		4	
Karetmagere	243	14	12	2		
Keramik- og pottem.	59	0	3		3	
Kunst- og klejnsmede	1460	24	70		46	
Malere	2475	186	119	67		
Maskinarb. og smede	10713	545	514	31		
Modister	234	8	11		3	
Murere	2556	187	122	65		
Radioteknikere	320	29	15	14		
Skomagere	79	13	4	9		
Skræddere	278	17	13	4		
Slagtere	885	105	42	63		
Snedkere	2678	254	128	126		
Syersker	1862	133	89	44		
Tandteknikere	100	8	5	3		
Sadelm. og tapetsere	933	63	45	18		
Tjenere og kokke	176	3	8		5	
Typografer	1470	40	70		30	
Tømrere	3909	142	187		45	
Urmagere	193	24	9	15		
Andre håndværk	2087	34	100		66	
Ialt	46387	2576	2222	628	274	354

GEORG ZOEGA

I anledning af 200 års dagen for hans fødsel

Af Tage Christiansen

Den 20. december 1755 fødtes Georg Zoega som søn af pastor Vilhad Christian Zoega og hustru Henriette Clausen, datter af overinspektør på Schackenborg, kancelliråd Otto Frederik Clausen. Faderen var på dette tidspunkt præst i Daler, men fik året efter drengens fødsel ansættelse i Møgeltønder, hvor han i 1758 udnævntes til provst, og det var i denne hyggelige vestslesvigske landsby, at drengen kom til at leve sine barneår. Der

blev talt tysk i hjemmet, men med legekammerater talte han dansk, og sindedelaget i hjemmet var dansk.

Gymnasieundervisningen fik han i Altona og universitetsuddannelse i Göttingen, hvor engelsk og tysk åndsliv dengang mødtes, og hvor den store klassiske filolog, Chr. Gottlob Heyne, fik stor betydning for den unge Zoega.

Der var imidlertid gammelt italiensk adelsblod i årerne, og måske var det medvirkende til, at han uimodståeligt følte sig draget mod Italien. Og da han først havde oplevet Rom, blev det umuligt for ham at rive sig løs derfra. Rom blev hans skæbne.

Nogle år var han hjemme i Danmark, bl. a. som huslærer i Kerteminde. Så blev han engageret som det dengang kunne hænde til at ledsage en ung kammerjunker på en udenlandsrejse, der skulle strække sig over flere år. Og det passede for hans urolige digtersind og hans stærke uvilje mod alt professionelt lærdomsvæsen. Rejsen sluttede på grund af dødsfald før end beregnet, men det stod nu Zoega klart, at det var arkæologien, der var hans fag. Det blev dog ad omveje, han nåede ind i dens dybder.

I København fik han 1781 af Ove Høegh-Guldberg, der viste ham stor interesse, overdraget den opgave at ordne og beskrive den kongelige samling af antikke mønter på Rosenborg. Dette arbejde førte ham på et rejsestipendium sydpå. Det lykkedes ham derved at få organiseret den hidtil planløst drevne numismatiske videnskab.

I 1783 kom han for tredje gang til Rom. Han traf en skøn romerinde, som han blev gift med, efter at han var gået over til katolicismen. Og som møntlærd blev han indført hos kardinal Borgia, der satte ham i gang med udgivelsen af et værk om ægyptiske kejsermønter. Det udkom dog først 1787. Det var med 400 tekstsider på latin og med 22 tavler i kobberstik.

Arbejdet med mønterne havde draget nye områder ind under hans forskning. Forklaringen af de mange ægyptiske gudefigurer og symboler, der var at finde på mønternes bagsider ved siden af motiver af græsk oprindelse, havde ført ham dybt ind i studiet af det gamle Ægypten og dets gudeverden. Ved siden af Grækenland var nu Ægypten blevet en ikke mindre væsentlig faktor i menneskehedens ældste historie. Og så tog Zoega fat på arkæologien.

Fra Danmark havde han fået den opgave mod årlig betaling at sende antikvariske beretninger. Fra 1790 var han knyttet til kunstakademiet. Fra 1798 var han dansk agent i Rom og konsul i Kirkestaten, desuden havde han en tid af paven fået en årlig understøttelse. I 1802 søgte han og fik stillingen som professor i Kiel. Men han kunne ikke forlade Rom, da det kom til stykket. To år senere kom hans afslag. Men man lod ham beholde professorgagen mod at han skulle vejlede danske videnskabsmænd og kunstnere, der kom til Rom. Derved fik Zoega ikke mindst indflydelse på Thorvaldsens kunst. Næsten daglig var han i atelieret og udtalte sine meninger.

Zoega blev altså i Rom og var selv blevet romer, sådan som han lidenskabeligt havde ønsket det. Men det blev ikke den lykkelige tilværelse, han havde ventet. Hans ægteskab var børnerigt, men ikke lykkeligt. Meget af hans tid gik med at passe forsømte og sygelige børn. Kun tre af deres 11 børn overlevede forældrene.

Georg Zoegas næste videnskabelige værk blev en kæmpemonografi om obelisker. Han havde med møntværket vundet ry som oldtidsforsker og fortsatte med enestående flid og tålmodighed sine meget omfattende studier. Han begyndte med en sammenhængende gennemgang af hele den græske og romerske litteratur i kronologisk rækkefølge, derefter fulgte en tilsvarende gennemgang af alt, hvad der forelå om indskrifter, og ved siden af undersøgte han systematisk samtlige antikke monumenter i Rom og beskrev hvert enkelt. Det kolossale materiale opbevares på Det kongelige Bibliotek.

Stødet til obelisk-værket kom fra pave Pius den Sjette, der havde ladet Roms rigdom på ægyptiske obelisker genrejse på offentlige pladser, og Zoegas usædvanlige stilsans kom ham godt til nytte ved studiet af hieroglyfer, som han fandt ud af at dele i flere stadier.

Bogen kom i 1797, en 700 sider stor foliant med kobberstik. Det var i virkeligheden en fremstilling af hele den ægyptiske oldtidsvidenskab, det første videnskabelige arbejde på dette område.

Fra den gådefulde oldtidskultur i Ægypten vendte Zoega sig mod den mere klare antikke kunst, og han valgte som sit speciale reliefferne, der både skulle vurderes som kunst og afgive oplysninger om oldtidens tankesæt og levemåde.

I 1807 udkom to bind, men det var kun en tolvtedel af hele værket. Han overvågede nøje hvert enkelt kobberstiks tilblivelse, og hans nøjagtighed gik igen i tidsfæstelserne, og hans umådelige litteraturkundskab gjorde ham fortrolig med antikkens tænke måde, så hans tolkning blev af blivende værd.

Et værk, der ikke siden er overgået, og som på ny udkom i 1903 var et „Katalog“, et 663 sider stort værk om koptiske håndskrifter, som kardinal Borgia havde fået hjem fra sine missionærer.

Endelig foretog han værdifulde undersøgelser, der førte til et værk om Roms topografi.

Zoega nåede som den i sjældnen grad vidtfavnende oldtidsforsker vel ikke sin ungdoms drøm at skrive menneskehedens historie, men at give et meget vigtigt bidrag til den. Og han nåede det, der senere blev hans mål: at indføre videnskabelige metoder i oldtidsstudiet, at skabe den klassiske arkæologi som videnskab.

Mere og mere var han under sit videnskabelige arbejde blevet sig bevidst som dansker. Men hans helbred var efterhånden nedbrudt bl. a. på grund

af markstudier og lange ophold i kolde museer. Allerede i 1809 døde han. Han ligger begravet i sin romerske sognekirke S. Andrea delle Fratte, hvor der i 1907 af brygger Carl Jacobsen blev sat en mindetavle med en portræt-medaille af billedhuggeren Ludvig Brandstrup, der også har skabt statuen på H. C. Andersens Boulevard i København.

Glimt

FRA SVUNDNE TIDER . . .

ET BRUDEUDSTYR FRA 1756

Den 4. november 1756 blev kromand og høker Johan Peter Knudsen i Ketting gift med Anne Christine Wrang, datter af slagter Jacob Jacobsen Wrang og Ingeborg Petersdatter samme steds. Hendes brudekjole, der endnu er bevaret, var af stift, sort silkedamask med blå striber i og efter denne tids mode udstyret med de brede, stive fiskebensskorter, omtrent som de senere krinoliner. Hun medbragte ham et godt udstyr, hvilket kan ses af hendes mange store og små, jernbeslåede og grøntmalede egekister, der i en blomsterkrans til begge sider af låsen bærer hendes navnetræk A. C. W. og årstallet 1756. At kisterne har været fyldt med sengetøj, linned og andre gode ting, derom behøver man ikke at tvivle. Christian Knudsen mindes endnu hendes gammeldags ekeskatol, en lænestol og nogle højryggede stole. Johan Peter Knudsen havde ligeledes beholdt en del af moderens, Anna Knuds, efterladenskaber, da hun gik på aftægt, så de kunne begynde med et velbesat hus. Indboet blev bevaret og ogedes ved klog sparsommelighed. Hvad Anne Christine Wrang fik hjemmefra af linned, har hun selv for en del optegnet:

„Jeg har Eder hjærte kære Forældre flittig at tacke for alt det linned i have

gifvet mig: 8 par grove Lærtes ble, 7 par fine Lærtes ble; 3 par med 3 2½ brede udi; 6 par blagens ble, udi alt 24 par. 9 fiin Destiv og 5 grove Destiv, udi alt 14. 8 par Lærtes Pureswad, 10 par fiin Lærtes Pureswad, udi alt 18 par. 5 Dus. solfete og deraf er kun et par grove iblandt, 9 grove Handuge, 8 fiin handuge, udi alt 17 Ketting Anno 1756.

Jeg forbliver Eders kjære datter entil Døden

Anna Christina Wrang.“

Kilde: Chr. Knudsen: Samlinger til en familiehistorie, Bind I, side 108—109.

Chr. Maibøll.

KVAKSALVERI I TANDSLET SOGN

Optegnelser i begravelses-registret af præsten Thomas Mathias Sabroe (1809—1822).

Kådner i Lebølgård Sander Jensens datter Kristine Marie døde den 11. maj 1810, begravet den 18. maj, 13 år gammel. Hun har stedse været sund og stærk og munter. For nogen tid siden blev hun anfaldet af en vedholdende hovedsmerter. Man søgte råd hos Peter Jyde i Kettingkov, og pigen blev nu ganske syg og var til sidst mælløs og bevidstløs i fem dage.

Marie Pedersdatter, Andreas Jørgensen Piilmands, bolsmand i Tandslet, hustru, døde den 10. marts 1811, begravet den 17. marts, 35 år gammel. En beskædigelse i knæet, som ved kvaksalvere forværredes, blev oprindelsen til hendes helset, som til sidst fudentes af Kristian Thomsen, bolsmand på Tandsgård, der endog gav hende en del indvortes lægemidler. På sådan måde myrdedes her atter et robust legem og en blomstrende sundhed. Hun efterlader en søn og en datter.

Anna Marie Peders, gift med Kristian Smith, som sidder til aftægt hos sin søn, inderste Peter Smith i Tandslet, døde den 16. maj 1811, begravet den 19. maj, 64 år gammel. I de sidste 18 måneder led hun meget af en kræftskade, som, ubetydelig i sin oprindelse, begyndte for fem år siden og blev så længe doktoreret af Kristian Thomsen på Tandsgård og andre kloge mænd, at den ordentlige læge, som man for silde søgte, erklærede det ulægeligt.

Jørgen, en søn af afdøde Kristen Jørgensen Skræder i Tandslet, født den 29. juni 1793, døde efter 29 ugers pinsler den 20. december 1811, begravet den 26. december, 18½ år gammel. Af natur mindre stærk gav han sin sundhed det første knæk for tre år siden, da han med andre løb efter larmen over englænderne og lagde sig varm til at sove på den kolde jord, og en anden gang, lige så varm, badede sig i havet. Efter den tid følte han smerter i det ene lår og i ryggraden, og disse tog stedse til. Længe så man det an. — Så tyede man til kvaksalvere. Da jeg fik det at vide, og den ordentlige læge kom, var ryggraden allerede angrebet af en frygtelig bolding fuld af stinkende edder.

Jørgen, søn af Hans Thomsen, kådner i Ertebjerg, og hustru Dorothea Sofie Jørgensdatter, døde den 25. december 1814, begravet den 1. januar 1815, fire år

gammel. Barnet var stedse frisk og robust. I den senere tid fik det en overordentlig ædelyst. Pludselig fik det som et slag, formodentlig et ormeslag. Den kvaksalvende farfader Kristian Thomsen, bolsmand i Tandsgård, har ikke gjort det onde bedre.

Ane Marie, datter af Peder Nissen, bolsmand i Lebøl, døde af svindsot den 26. november 1817, begravet den 30. november, 23 år gammel. Hun har, som faderen fortæller, søgt råd hos Johan i Asserballe og hos apoteker Petersen på Augustenborg og hos mange andre.

Jørgen Jørgensen, søn af Jørgen Andreassen Elholm, bolsmand i Tandslet, døde den 7. september 1818, begravet den 13. september, 27 år gammel — stum, forstandsløs, så godt som kun dyr. Som barn på syv uger fik han epilepsi, som en klog mand kurerede på. *hinc illa lacryma.*

Om Peter Jyde i Kettingskov haves ingen oplysninger. Christian Thomsen fødtes 1759 i Mintebjerg som søn af gårdejer Jørgen Thomsen og anden hustru Maren Kock og døde på Tandsgård den 20. marts 1834. Ved sit giftermål med Hans Madsens datter Cathrine (1755—1804) blev han ejer af Tandsgård. — Christian Petersen, hofapoteker i Augustenborg fra 1808 til 1818, stammede fra Gammel-Augustekog i Ejdersted, hvor faderen, Johann Petersen, var godsejer og lensmand. Christian Petersen viedes den 14. februar 1811 i Sønderborg til Cæcilie Jebsen, datter af skibsoldermand og rådmand Peter Jebsen. 1818 overlod han apoteket til Hans Carstens fra Hoge og flyttede til hustruens fødeby, hvor han oprettede et sukkerraffinaderi. Familien findes i Flensborg og Lyksborg.

„*hinc illa lacryma*“ = „derfor hine tårer“, ordsproglig talemåde for: „det er altså den sande grund“ (citater af Terentius „*Andria*“).

Chr. Maibøll.

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

HORSENS

Telefoner: 207 — 807 — 808

Parfumeriarfikler

Tønder Apotek

Telefon 21115

HORSENS HAVN

- ◆ Mange moderne Stykgodskraner.
- ◆ 7,00 m Vanddybde.
- ◆ Havnen kan besejles Dag og Nat.
- ◆ Store Arealer ved Kaj og Jernbanespor ledige til Udleje.

A. Nielsen & Co. A/S.

Nykøbing Falster

TØNDERHUS

Danskhedens nye Borg

Knud Hauvig, tlf. 22222, Tønder

Tønder Landmandsbank A/S

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns
Bylderup Bov - Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

Støt vore annoncører

Aksel Michelsen

Kul- og Trælasthandel

Tønder Telefon 21111

Lolland-Falsters
Folketidende

Stiftets største Blad
Nykøbing F.

Svend Kirchheiner

aut. Installatør

Vesterg 7 . Tønder . Tlf. 22045

*Støt de sønderjydske
Indsamlinger*

Graasten Bank A/S
Kontortid 9—12 & 2—4
Lørdag 9—1
GRAASTEN

Snoghøj Gymnastik-
højskole
Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.
5 - Vinterskole.
Skoleplan sendes.
Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

**Sønderjyds
Tæppefabrik**

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

**Haslev
Gymnasium**

Kostskole for Dreng

Eksamensret til Mellemskole-, Real-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hen-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Haslev

HABITTER
skræddersyet efter mål
Thomas Hansen & Son
Padborg . Telf. 9233

Aktieselskabet
C. I. Christensens Papirhandel
E S B J E R G

HEJMDAL

Landsdelens Blad

AKTIESELSKABET
NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER
KØBENHAVN F.

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

GRAM
KØLEANLÆG

Brødrene Gram A/s
Vojens

Paul Thomsen
Krusaa
Kolonial, Spirituosa, Køkken-
udstyr,
Trikotage, Herreekvipering

VALLEKILDE
Folkehøjskole
Henv. til **Jørgen Jessen,**
Vallekilde

Restaurant **Grænsen**
C. Heiselberg
Krusaa

Sønderjyllands Kreditforening
Haderslev

Vestkysten
Syd- og Vestjyllands største Dagblad

A-S FAXE KALKBRUD
Frederiksholms Kanal 16 Telefon Central 9123
JORDBRUGSKALK
97 pCt. kulsur Kalk i Varen, som den leveres
ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte

**Graasten
Andelsslagteri**

Pindstrup Mosebrug
SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK
Telefon Pindstrup 13 og 18

Læs
Dannevirke
Sønderjyllands ældste Blad

MORSØ STØBEGODS
AKTIESELSKABET
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

Bogtryk . Bogbind

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8 . Tønder . Telefon 1550
SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK